

LA VIDA PRIVADA DELS ROMANS

El naixement

Els *tria nomina*

L'escola | L'educació

L'adolescència

El matrimoni

El matrimoni segons el dret romà

Les noces

El *pater familias*

La *mater familias* o *matrona*

Matrimoni i amor

El naixement

En l'antiguitat romana hi havia diversos mitjans de regulació de la natalitat acceptats i legals. Es podia recórrer a diversos mitjans de contracepció d'eficàcia més o menys dubtosa, com ara ungüents espermaticides, diafragma, rentat després de l'acte, màgia... L'avortament era força practicat, per bé que va ser il·legalitzat durant l'imperi.

Un cop nascut, l'infant era dipositat als peus del pare, que el reconeixia alçant-lo en braços (*tollere filium*). Si el rebutjava, era exposat en un clot per a escombraries, on moria si ningú no el recollia per fer-ne un esclau o una prostituta. L'abandonament es devia normalment a malformacions de la criatura o a raons econòmiques i era més freqüent en el cas de les nenes que els nens. Els pobres renunciaven als seus fills quan no els podien mantenir, mentre que els rics ho feien per evitar dispersar el patrimoni de l'herència. Per a aquests dos o tres fills era l'ideal. Un altre motiu era amagar un origen il·legítim del nadó, sigui per l'adulteri de l'esposa o per les "faltes" de les filles.

Una vegada reconegut, el nounat és purificat en una cerimònia davant l'altar domèstic (*lustratio*) i se li penja al coll una *bulla* o amulet d'or o de couro. Si és mascle se li donen els *tria nomina*. Les nenes, en canvi, fins ben avançada l'època imperial, només rebien un nom.

En cas de no tenir fills naturals o que aquests no complissin les expectatives dels pares, l'adopció era molt freqüent, i en les classes benestants, servia per impedir l'extinció d'una família o per escollir un hereu o un successor polític. Així, Juli Cèsar va adoptar un nebot anomenat Octavi, que, gràcies a això, va esdevenir l'emperador August. En endavant l'adopció es va convertir en una pràctica habitual en la transmissió del poder imperial. Per ser adoptat no era impediment que el pare

biològic visqués ni que el nou fill fos adult, ja que es tractava d'una qüestió d'interessos econòmics o polítics.

Els *tria nomina* (tres noms)

Els ciutadans romans donaven als fills mascles tres noms, els *tria nomina*: *praenomen*, *nomen* i *cognomen* (per exemple, *Marcus Tullius Cicero*: Marc Tul·li Ciceró).

- El *praenomen* s'escollia d'un reduït ventall, sempre que l'hagués tingut algun dels seus avantpassats. Normalment s'escrivia abreujat: *C.* = *Caius*, *L.* = *Lucius*, *M.* = *Marcus*, *T.* = *Titus*, *P.* = *Publius*, *Q.* = *Quintus*, etc.
- El *nomen* indicava la gens a què pertanyia, el conjunt de totes les famílies que reconeixien un avantpassat comú.
- El *cognomen*, que, en un origen individual, al·ludia a alguna particularitat física o moral d'una persona (sovint un defecte físic: *Scaurus* 'el de peus torts', *Cicero* derivat de *cicer* 'cigró'), més tard va esdevenir hereditari i diferenciava les diverses branques d'una gens, com ara els Cornelis Cetegs dels Cornelis Escipions.

Les dones, en canvi, fins ben avançada l'època imperial, només rebien el nom de la gens en femení: *Cornelia*, *Iulia*. Si n'hi havia més d'una se les distingia amb un afegit: *Tullia maior* o *Tullia prima*, *Tullia secunda*...

Caius Iulius Caesar (Gai Juli Cèsar)

praenomen: *Caius*

nomen: *Iulius* / *gens*: *Iulia*

cognomen: *Caesar*

La filla de Cèsar es deia Júlia, naturalment (en llatí, *Iulia*).

L'escola | L'educació

En les famílies benestants el fill acabat de néixer es confiava a una dida, que no solament l'alletava, sinó que li ensenyava a parlar i contribuïa a la seva educació. Per això sovint era grega, perquè així el nen aprenia el grec de petit. Fins als dotze anys, el pedagog li ensenyava a llegir i a escriure. Els infants sovint vivien lluny dels pares, en una *uilla* del camp. Això creava una gran distància entre pares i fills, fins al punt que aquests anomenaven *domine* al pare.

En canvi, les famílies menys riques portaven els fills a l'escola (*schola*, *ludus*) des dels set anys. Les escoles eren privades i consistien tan sols un local, habitualment al costat del fòrum, llogat pel

mestre, que solia disposar d'algun ajudant esclau. En una única aula estaven barrejats els estudiants de diferents edats, sexes i nivells que acudien a la mateixa escola. El sistema d'ensenyament era basat en la memòria i la imitació. A més de llegir i escriure es feien aprendre textos de memòria i recitar-los. Els càstigs corporals hi eren admesos, tot i que alguns mestres els rebutjaven i preferien oferir recompenses. A més de les freqüents festes al llarg del curs, els escolars gaudien de vacances d'estiu des de finals de juliol a mitjans d'octubre. L'ensenyament estava distribuït en diversos graus:

L'escola primària estava a càrrec del *ludi magister*, amb qui aprenien a llegir, a escriure i a comptar amb els dits i amb l'àbac. Era l'única escola que acollia indistintament nens i nenes procedents de diferents classes socials. Això feia que l'alfabetització estigués bastant estesa, fins i tot entre les capes populars, si bé a nivells ben desiguals, ja que el seguiment dels estudis variava molt segons les possibilitats econòmiques.

Així, als dotze anys, només uns quants arribaven al grau següent, l'escola del *grammaticus*. Allà estudiaven textos d'autors grecs i llatins, sobretot Homer, en l'original grec o en traducció llatina de Livi Andronic, i l'*Eneida* de Virgili. A partir d'aquests textos es donaven coneixements de gramàtica i també nocions de geografia, història, matemàtiques, física i, en especial, mitologia.

Després el *rhetor* s'encarregava de l'ensenyament superior durant els dos o tres anys que durava. S'impartia des dels setze o disset anys i se centrava en l'eloqüència, que l'alumne exercitava per escrit i oralment. No hi havia, doncs, matèries utilitàries, sinó solament matèries de prestigi, que sobretot a través de les grans obres literàries donaven als membres de la classe dirigent els valors tradicionals romans –*uirtus, pietas* i *fides*– i una cultura diferenciada respecte dels estrats populars. De la mateixa manera, el grec va esdevenir una llengua de classe i així l'educació es completava per als romans rics en centres grecs, sobretot Atenes i Rodes, on continuaven estudiant retòrica i filosofia. Per contra els ensenyaments tècnics com medicina, arquitectura o enginyeria eren impartits en escoles destinades a nois d'origen humil, i sovint fins servil.

L'adolescència

Les noies deixen d'estudiar als dotze anys i la majoria es queden tancades a casa dedicant-se a filar. A aquesta edat moltes ja estan atorgades a un marit i als catorze ja estaran casades. Només algunes tenen la sort de seguir, sense sortir de casa, les lliçons d'un preceptor, si el pare o el marit ho consideren convenient.

La vida per a un noi és completament diferent. Dels divuit als quinze anys –segons l'època–, en una solemne cerimònia per celebrar l'entrada en l'edat adulta durant la festa dels *Liberalia* (16 de març), canvia la *toga praetexta*, toga brodada amb una franja porpra, i la *bullae* per la *toga uirilis*,

desprovista de tot ornament, i és presentat al fòrum i inscrit en el cens dels ciutadans. Llavors, si és de família noble, ja pot començar la carrera política o militar, ocupant càrrecs públics o sent oficial de l'exèrcit. Aprendre a exercir el seu càrrec amb la pràctica, dels seus subordinats.

Durant uns anys, fins que es casi, un jove de casa bona gaudeix d'un període d'indulgència, en el qual es perdonaven fàcilment els actes més esbojarrats: es tolerava que empaitessin esclaves, que freqüentessin prostitutes, que tinguessin una amant o que les colles en les quals s'agrupaven per practicar esport (equitació, caça, esgrima) fessin bretolades, per exemple aprofitant la foscor de la nit per apallissant algun vianant.

El matrimoni

El matrimoni segons el dret romà

Per celebrar el *matrimonium* s'han de complir algunes condicions. Tots dos contraents han de tenir plena ciutadania romana –i per tant n'eren exclosos els esclaus i els estrangers– i han de disposar del consentiment dels respectius *patres familiarum*, que sovint han concertat el matrimoni ja des de la infantesa dels promesos. De tota manera també calia la conformitat dels nuvis.

Malgrat que en les diverses formes de matrimoni més antigues (*in manum*) la dona passa a pertànyer a la família del marit, el més habitual a les darreries de la república i durant l'imperi és el matrimoni *sine manu*, en el qual la muller segueix sota la potestat del seu pare, conservant els drets successoris de la família d'origen, i podent disposar dels seus béns separadament del marit. Aquest matrimoni no es realitza per cap cerimònia oficial (noces), sinó que es fonamenta tan sols en la convivència dels esposos mentre duri el seu consentiment de considerar-se marit i muller. En conseqüència, n'hi havia prou per dissoldre'l la separació personal dels cònjuges amb el repudi de qualsevol dels dos esposos. El divorci, molt freqüent, era possible tant per iniciativa de l'home com de la dona, tot i que els fills restaven sempre sota la potestat del pare. Això no vol dir, però, que el matrimoni no fos un lligam en tots els aspectes i que especialment l'adúltera no pogués rebre severes sancions.

Les noces

La cerimònia de les noces (*nuptiae*) no era necessària per al matrimoni legal, però la tradició i el seu caràcter sagrat feien que les famílies la celebressin normalment amb una gran festa. Abans del dia del casament se celebraven els sponsals (*sponsalia*) per fer oficial el seu prometatge amb l'intercanvi d'un anell d'or, col·locat al dit anular de la mà esquerra. La vigília la núvia consagrava a una divinitat les seves joguines i es posava el vestit nupcial: una túnica blanca amb un vel groc i una corona de flors. A casa seva es prenen els auspicis, sacrificant un animal –una ovella o un porc– i

observant-ne les entranyes. Sovint es firmava un contracte matrimonial (*tabulae nuptiales*) davant deu testimonis, on se solia consignar el dot que havia d'aportar la futura esposa. Una matrona casada un sol cop unia les mans dels nuvis com a símbol de mútua fidelitat. En acabat tenia lloc el banquet (*cena nuptialis*) i al vespre començava, amb el simulacre de rapte de la núvia, la *deductio*, processó que acompanyava els nuvis a casa el marit amb crits, acudits, música i cançons molt sovint picants. La núvia entrava a la seva nova casa en braços d'uns amics del marit per evitar el mal averany que ensopagués amb el llindar. Els acompanyants no deixaven la parella fins que arribava al llit.

El *pater familias*

El cap de la família o *pater familias* té la *patria potestas*, el poder absolut sobre totes les possessions i membres de la família: l'esposa, els fills i els esclaus. Era l'únic que podia disposar del patrimoni familiar i tenia el dret d'exposar els fills i el dret de vida o mort sobre ells.

Així doncs, malgrat que un fill mascle esdevé major d'edat i ciutadà quan deixa la toga viril i, després de casat, viu, si pot, a la seva pròpia casa, tot i així segueix sota la tutela del seu pare, a no ser que sigui orfe o hagi estat emancipat. Fins a la mort del seu pare depèn d'aquest per a tot: tot el que guanya pertany al seu pare i no disposa lliurement de més diners que els del peculi, un capital assignat pel pare. No pot ni tan sols tancar un contracte sense el consentiment patern i fins pot ser condemnat a mort pel seu pare. En conseqüència difícilment podia fer negocis o carrera política si el seu pare no li proporcionava el suport econòmic necessari.

La *mater familias* o *matrona*

La *matrona* tenia un lloc important a la família romana: era al costat del marit, que sovint n'acceptava consells, i com a *domina* era respectada i obeïda per esclaus i fills. El *pater familias* de vegades confiava la direcció de la casa a la seva muller, si considerava que n'era digna. Enfront de la dona grega, la romana era força més lliure: acompanyava el marit a recepcions i banquets i podia sortir de casa sense restriccions, de compres o de visites, sempre que anés envoltada de servents i un vigilant per protegir la seva reputació. Tenia cura de la casa, teixia i filava, però les feines més feixugues eren reservades per als esclaus i les esclaves. Les virtuts i ocupacions pròpies de la dona romana es resumeixen en un famós epitafi: *Casta fuit, domum seruauit, lanam fecit* ('Va ser casta, va tenir cura de la casa i va filar llana').

La dona no era jurídicament independent, sinó que solia estar sota la tutela d'un home, primer del pare, i un cop casada (*uxor*) podia restar en la potestat del pare o passar a la del marit, i, si moria el pare o el marit, se li designava com a tutor un familiar –el germà, el cunyat o fins i tot el fill– o un home escollit per ella. Com que sovint les dones vivien separades del tutor i com que amb freqüència podien triar-lo, moltes gaudien, de fet, d'una gran llibertat. Amb el temps la tutela de les dones aniria

desapareixent, a mesura que es produïa una emancipació de les dones casades, afavorida per diversos factors: l'extensió del matrimoni *sine manu*, la possibilitat legal per a les dones d'heretar de la família paterna i del marit i les contínues guerres internes i externes dels dos darrers segles de la república, a causa de les quals els combatents deixaven a les mans de les mullers la gestió de les seves propietats o, si morien, les hi deixaven en herència.

Matrimoni i amor

L'objectiu del matrimoni és tenir fills legítims que heretin el patrimoni familiar i que mantinguin el nombre de ciutadans. A més solia respondre als interessos econòmics o polítics de les famílies i era un mitjà honorable d'enriquiment, ja que el marit rebia generalment un dot important. Així doncs, l'amor conjugal no era cap requisit per als esposos, sinó en tot cas una sort. En aquest estat de coses no és estrany que molt sovint es busqués la satisfacció sexual o afectiva fora del matrimoni. Els homes podien tenir concubines, esclaves o llibertes. Els fills nascuts d'aquestes unions eren esclaus o bastards. La majoria de les dones de l'alta societat preferien la castedat, encara en plena joventut, als 20 o 25 anys, després d'haver donat dos o tres fills al seu marit per assegurar la transmissió del patrimoni familiar. Com que els sistemes anticonceptius no eren gaire fiables, evitaven així el perill de morir en el part o per culpa d'un avortament, fets molt habituals. De tota manera també podia passar que algunes dones casades que s'havien acostumat a freqüents relacions sexuals amb el seu marit acabaven sent-li infidels o, un cop vídues, tenien un amant.